

Propuštění na rozcestí

Jiří Novák*

Abstrakt: Cílem článku je potvrdit tezi o dvou možných trvajících paralelních směrech judikatury Ústavního soudu týkající se institutu podmíněného propuštění podle § 88 trestního zákoníku. Analýzou dnes již bohaté judikatury článek ukáže jednotlivé rozpory, aby z nich mohl následně „syntézou“ určit, z jakých hodnotových a argumentačních pozic obě ucelená protichůdná pojetí vycházejí. Nadto článek upozorňuje na problémy, které jsou s takovou dvojkolejností judikatury spojeny právě v této oblasti práva, zejména s přihlédnutím ke skutečnosti, že tyto rozpory nebyly doposud v samotné judikatuře řádně reflektovány. Zaměřuje se přitom pouze na problémy na poli ústavního práva, zmíněné v uvedené judikatuře, vynecháváje tak celou řadu dalších problémů, s nimiž se potýká judikatura obecných soudů. Primárním cílem článku však není kriticky hodnotit obě pojetí a jejich případnou ústavněprávní argumentační převahu.

Klíčová slova: podmíněné propuštění, Ústavní soud ČR, judikatura, trest odnětí svobody, odsouzený, základní práva a svobody

Úvodem

Za jeden z nezbytných atributů právního státu je obecně považován i požadavek jednoty právního řádu, a to zejména pravidel pro činnost veřejné moci. Jde o požadavek často zjednodušovaný do hesla „ve stejných případech stejně“. Bohatost života sice dává autoritativní moci možnost odlišit téměř jakékoliv dvě skutkové situace, avšak aby totožnou situaci upravovaly dvě různé sady pravidel (nadto protichůdné), jde proti samotné podstatě právního státu. Zároveň se nelze spokojit pouze s jednotou právních předpisů. Té lze docílit snadno. Aniž bych chtěl v následujících řádcích propagovat absolutní (či dokonce závaznou) jednotu právního výkladu nebo hodnocení důkazů, je podle mého názoru nezbytné, aby do požadavku jednoty práva spadaly na jedné straně i obecně uznávané právní principy (hodnoty) a na straně druhé zejména práce s nimi pomocí rozličných metod, testů, aplikačních zásad apod. Jednota formálního vyjádření právního řádu je subjektům jeho norem k ničemu, nepromítne-li se do jednotné právní praxe.

Právě v takové situaci se již několik let nachází rozhodovací praxe Ústavního soudu v oblasti rozhodování o podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Jejím rozboru a jejím důsledkům se chci v tomto článku věnovat. Ač judikatura Ústavního soudu nebývá vždy jednotná, je na „odchylníky“ zpravidla formálně reagováno prostřednictvím sjednocujících plenárních rozhodnutí.¹ V oblasti rozhodování o podmíněném propuštění

* Mgr. Jiří Novák, doktorand na katedře ústavního práva a politologie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, člen Bílého kruhu bezpečí a současně asistent soudce Ústavního soudu. E-mail: novak.jira@seznam.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6336-5870>. Tento článek vznikl na Masarykově univerzitě v rámci projektu *Právo a politika* (MUNI/A/1439/2021) podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytl MŠMT v roce 2022.

1 § 23 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (dále též „z. úst. s.“), upravuje zvláštní proces, jímž se senát Ústavního soudu může domoci změny obecně závazného názoru vyjádřeného v předchozím nálezu. Plénium se od staršího názorového názoru „odchýlí“ novým majoritním kvorem. Pro odchýlení se od názoru vyjádřeného v usnesení Ústavního soudu zákon žádný zvláštní proces nevyžaduje. V souladu se závěry jeho vlastní judikatury (viz např. nález sp. zn. II. ÚS 2216/14

však rozpory v judikatuře trvají již několik let, přičemž tento stav není v rozhodovací činnosti doposud ani oficiálně uznán navzdory mnoha možnostem.² Judikatura tak běží dvěma různými směry, nesdílejícími snad žádné podstatné ústavněprávní ani hodnotové východisko.

Jak se snaží napovědět jazykový dvojsmysl v názvu tohoto článku, má takový stav dva významné nežádoucí projevy. Prvním (a podle mě důležitějším) je nemožnost poznat a pochopit právní praxi v dané oblasti těmi, jichž se týká, tedy zejména odsouzenými, avšak nepřímo i jejich rodinami,³ oběťmi trestné činnosti⁴ a dále i soudci, státními zástupci a obhájci.⁵ Druhým důsledkem je však paradox, že bohatá judikatura vyvolává stav dlouhodobého „dvojprávní“ (jakožto kvalifikovaného druhu bezprávní). Na jeden právní institut se aplikují dvě sady pravidel, čímž se oslabuje legitimita zákonné regulace jako takové. Právní praxe pak neustále stylem „krok vpřed, krok vzad“ vrací institut podmíněného propuštění na důležité hodnotové rozcestí, aniž by se trvale vydala jedním či druhým směrem. V reálu se pak v této oblasti více než jinde stává právo loterií soudců.

Před samotnou analýzou judikatury bych rád zdůraznil, že cílem tohoto článku není negativně hodnotit žádné z obou představovaných pojetí. Obě jsou podle mého názoru z ústavněprávního hlediska argumentačně udržitelná, jakkoliv je lze pro jejich nedostatky legitimně kritizovat z odlišných hodnotových pozic.⁶ Mým cílem je zaměřit se na analýzu obou pojetí a poukázat na jejich nemožnou dlouhodobou koexistenci. Ta totiž podle mě představuje jiný a závažnější typ ústavněprávního problému, než jakým je „pouhá“ nepřesvědčivá, avšak jednotně praktikovaná doktrína.

1. Stručná historie podmíněného propuštění u Ústavního soudu

Pro základní pochopení podmíněného propuštění je na zákonné úrovni klíčový § 88 odst. 1 trestního zákoníku,⁷ podle kterého „*soud může odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, jestliže odsouzený po právní moci rozsudku, zejména ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného [...]*“.

ze dne 13. 1. 2015) je však nezbytné se i s takovým názorem vypořádat a odchýlení se od něj odůvodnit, a to zvláště tehdy, namítne-li to účastník řízení.

² Veřejná databáze NALUS (<<http://nalus.usoud.cz/>>) registruje ke dni 2. 2. 2022 přes 340 rozhodnutí ve vztahem k § 88 trestního zákoníku, nepočítaje v to rozhodnutí týkající se úpravy podle předchozího trestního zákona (č. 140/1961 Sb.).

³ Ty se na internetu vzájemně obohacují svými zkušenostmi z pokusů o podmíněné propuštění jejich odsouzených příbuzných. Zmínit lze například webovou stránku <<https://obase.cz/>>.

⁴ Zájem obětí o problematiku podmíněného propuštění anekdoticky dokládá má první osobní zkušenost v pozici právního poradce na brněnské pobočce Bílého kruhu bezpečí (<<https://www.bkb.cz/>>). Klientka (brutálně znásilněná a s činem po více než deseti letech vnitřně nevyrovnaná) přišla s otázkou, za jakých podmínek může být pachatel propuštěn na svobodu, jak tomu lze zabránit, jak bude do procesu zapojena ona, jak se může posléze bránit a s kým spolupracovat.

⁵ Právě znemožnění poznání právního stavu profesionálům podkopává legitimitu státu v této oblasti ze všeho nejvíce. Jde o nedostatek o úroveň horší než je „pouhá“ nesrozumitelná legislativa, jež bývá tak často předmětem kritiky.

⁶ Širší přezkum práv odsouzených v řízení před Ústavním soudem bude z podstaty věci kritizován zastánci principu minimalizace zásahů Ústavního soudu do činnosti ostatních orgánů veřejné moci a omezenějšího ústavněprávního přezkumu vůbec. Naopak nezasahování Ústavního soudu do nesourodé rozhodovací činnosti obecných soudů bude kritizováno z pozic zastánců předvídatelnosti postupu veřejné moci a zákazu libovůle.

⁷ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále i „trestní zákoník“).

Z toho ustálená judikatura dovozuje tři obecné taxativní podmínky,⁸ které musí odsouzený splnit, aby mohl být propuštěn. První podmínkou je vykonání určité části trestu odnětí svobody (upravené v různých ustanoveních trestního zákoníku). Druhou podmínkou je prokázání polepsení, zejména chováním ve výkonu trestu. K tomu v praxi dochází především zjišťováním kázeňských odměn, zapojování do nejrůznějších resocializačních programů, pracovního zařazení ve vězení, úspěšného boje se závislostí na návykových látkách, získávání náhledu na trestnou činnost nebo využití možností k náhradě škody. Konečně třetí podmínkou je existence očekávání, že odsouzený povede v budoucnu řádný život, případně soud přijme záruku za dovršení jeho nápravy. Právě u této podmínky vznikají v praxi největší problémy, částečně i z pravděpodobnostní „prognostické“ povahy tohoto rozhodování. Soudy (ne)naplnění této podmínky nejčastěji dovozují z trestní minulosti odsouzeného (včetně jeho selhání při předchozích podmíněných propuštěních), zajištění základních životních potřeb (bydlení a zaměstnání) nebo existence sociálních vazeb, napomáhajících odsouzenému vyvarovat se recidivě.⁹

Z počátku své činnosti se Ústavní soud oblastí propouštění odsouzených příliš nezabýval, striktně odmítaje provádět vlastní meritorní přezkum.¹⁰ Prvním důležitým rozhodnutím, které upravovalo způsob, jakým soudy mají o žádostech odsouzených rozhodovat, byl nálezn sp. zn. III. ÚS 611/2000 ze dne 22. 3. 2001. V něm Ústavní soud označil za nepřijatelný postup, jímž soudy zamítly žádost o podmíněné propuštění po 21 letech trvajícím odnětí svobody s odkazem na nepříznivé psychiatrické posudky, vypracované v roce 1980, kdy pachatelé (vraždy) bylo 21 let. Zároveň naznačil, že soudy musí obecně rozhodovat podle stavu věci ke dni rozhodnutí. Pro stručnost nálezu však tento závěr zůstal hlouběji nerozveden. Tzv. druhý Ústavní soud se ústavními stížnostmi na podmíněné propuštění zabýval v několika málo desítkách případů, přičemž vyhovující výrok vynášel téměř po celé své funkční období jen výjimečně, v případech nezajímavých pro předmět tohoto článku.¹¹

Přestože tedy drtivá většina rozhodnutí v této oblasti spadá do éry tzv. třetího Ústavního soudu, zlomovým momentem bylo již vydání nálezu sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011, který vnesl do rozhodování Ústavního soudu o podmíněném propuštění první ústavně doktrinální úvahy.¹² Stručnost daného nálezu může naznačovat, že cílem tehdejšího třetího senátu (pověstného spíše svojí zdrženlivostí) nebylo judikatorně vystřelit z pomyslné Aurory a opustit do té doby setrvalou praxi, nýbrž toliko „zvrátit“ výsledek

⁸ V některých specifických případech zákon vyžaduje buď splnění podmínek mírnějších (např. § 88 odst. 2 trestního zákoníku), jindy zase tvrdších nad rámec tří uvedených (např. § 88 odst. 3 trestního zákoníku). Ty však nejsou pro účely tohoto článku relevantní, protože budu nadále pracovat pouze se třemi základními podmínkami.

⁹ Podrobně viz VICHEREK, R. Vedení řádného života jako předpoklad podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. *Státní zastupitelství*. 2019, č. 1, od s. 17.

¹⁰ Viz např. usnesení sp. zn. II. ÚS 248/96 ze dne 2. 9. 1997.

¹¹ V nálezu sp. zn. III. ÚS 1542/09 ze dne 23. 9. 2010 se Ústavní soud zabýval procesními náležitostmi řízení o podmíněném propuštění a v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 32/08 ze dne 29. 9. 2010 se zabýval soudním přezkumem kázeňských trestů odsouzených.

¹² Kromě toho, že potvrdil ústavní vymahatelnost zásad kontradiktornosti řízení o podmíněném propuštění, dospěl k novátorskému závěru, že žádost o podmíněné propuštění nelze zamítnout s odkazem na povahu trestného činu, za jehož spáchání vykonává odsouzený trest odnětí svobody. Převzetím argumentů z odsuzujícího rozsudku o škodlivosti trestného činu došlo podle Ústavního soudu k porušení zákazu dvojího přičítání a ústavní zásady *ne bis in idem* podle čl. 40 odst. 5 Listiny. Rovněž tak zdůraznil nutnost zohledňovat resocializaci jako důležitý cíl výkonu trestu, pokračující v „podmíněném“ režimu i na svobodě pod hrozbou návratu do vězení.

jednoho nespravedlivého řízení. Avšak soudce je pouze pánem svého výroku, a tak se stručný, velmi neurčitě znějící nálezy téměř okamžitě stal nejen důvodem pro dramatický nárůst podaných ústavních stížností odsouzenými, ale i zdrojem pro zcela nový směr judikatury. Následné nálezy jsou již doktrinárně obsáhlejší, na zmíněný nálezy explicitně navazují a jeho závěry postupně rozšiřují. Zmínit lze zejména nálezy sp. zn. I. ÚS 2201/16 ze dne 3. 1. 2017 a nálezy sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018. Vyhovujících nálezů pak rok od roku přibývá.¹³ V posledním roce jde zejména o obsáhlé nálezy sp. zn. IV. ÚS 575/21 ze dne 13. 7. 2021, nálezy sp. zn. IV. ÚS 1804/21 ze dne 26. 10. 2021 a nálezy sp. zn. III. ÚS 1873/21 ze dne 14. 9. 2021. Zvěstem o neformální síti účinného právního poradenství mezi vězni nasvědčuje to, že každá nová (či jen nově parafrázovaná) věta *in favorem* odsouzených je obratem zahrnuta do obsahu následných ústavních stížností.¹⁴

Mimo uvedenou nálezovou judikaturu však Ústavní soud vydává každý rok mnoho usnesení,¹⁵ jimiž stručně (a zpravidla s odkazem na jiná stručná usnesení) odmítá stížnosti odsouzených, aniž by nálezy či tato usnesení dokázaly přesvědčivě popsat, čím se jednotlivé případy natolik odlišují. K popisu rozhodných skutečností je používán nejčastěji stručný a neurčitý jazyk. Nejčastější je to zřejmě v oblasti hodnocení významu trestní minulosti odsouzeného, kteroužto celá řada nálezů přinejmenším marginalizuje (podrobněji tuto judikaturu popíšu dále). Vezmeme-li pro ilustraci poslední tři usnesení v databázi NALUS,¹⁶ dozvíme se toliko stručně, že soudy neporušily stěžovatelova ústavní práva, protože bohaté trestní minulosti přisoudily větší váhu než pozitivním okolnostem (18 kázeňských odměn, bez kázeňského trestu, zajištěné bydlení a práce a snaha řešit vzniklé závazky),¹⁷ případně ocenily stěžovatelovy pozitivní snahy, jež ale pro tentokrát nelze odměnit podmíněným propuštěním,¹⁸ případně ze shromážděných důkazů (zejména znaleckých posudků) nevyplýval dostatečný „duševní vývoj“ odsouzeného, plnění si jinak všechny povinnosti.¹⁹

Podobně jako se odsouzení zaštiťují každým vhodným nálezem, stává se zástup odmítavých usnesení podobnou rychlostí mečem v ruce obecných soudů, které nechtějí odsouzeného žadatele propustit. Často tak nastává paradoxní situace, že proti rozhodnutí soudu odkazujícího v odůvodnění na deset rozhodnutí Ústavního soudu, reaguje odsouzený ústavní stížností odkazující na deset rozhodnutí Ústavního soudu obsahujících opačné závěry.²⁰ To může být pochopitelně výsledek (ne)záměrné dezinterpretace závěrů Ústavního soudu. Varováním by však mělo být, že k tomuto jevu dochází tak viditelně a masivně.

¹³ I v tom se zdá být oblast podmíněného propuštění výjimečná. V řadě oblastí je do praxe obecných soudů zasaženo jedinou „vlnou“ doplňujících se nálezů. Pokud je soudy respektují, začínou v souladu s nimi obratem rozhodovat a nesoulad s judikaturou bývá na úrovni jednotlivých excesů. Aniž by však u podmíněného propuštění byla ze strany soudů zřejmá nějaká „doktrinární opozice“ k judikatuře Ústavního soudu, jako je tomu v jiných oblastech, zdá se, že jejich praxe je schopná požadavkům Ústavního soudu dostát s postupujícím časem stále méně. Na vině podle mého názoru může být i mnou popisovaná nejednoznačnost této judikatury.

¹⁴ Jak ukazuje například souhrn argumentace stěžovatele v usnesení sp. zn. I. ÚS 1977/21 ze dne 30. 8. 2021.

¹⁵ V roce 2021 databáze NALUS registruje 42 usnesení, týkajících se obsahově § 88 trestního zákoníku.

¹⁶ Používám výsledky hledání ke dni 2. 2. 2022.

¹⁷ Viz usnesení sp. zn. I. ÚS 2964/21 ze dne 16. 12. 2021.

¹⁸ Viz usnesení sp. zn. IV. ÚS 2898/21 ze dne 14. 12. 2021.

¹⁹ Viz usnesení sp. zn. I. ÚS 2864/21 ze dne 30. 11. 2021.

²⁰ Jako ilustrační příklad lze uvést usnesení sp. zn. IV. ÚS 2123/21 ze dne 18. 1. 2022 (autor článku v řízení působil jako asistent soudce zpravodaje).

2. Konkrétní projevy rozporných judikатурních pojetí

V této části článku popíšu nejvíce viditelné hodnotové a doktrínální rozpory mezi dvěma judikатурními pojetími, která jsou podle mého názoru v aktuální judikatuře stále přítomná. Na tomto místě považuji za dostatečné představit oba tyto směry toliko stručně a na jejich souhrnný ústavněprávní popis se zaměřit až posléze. Ve stručnosti, první přístup prosazuje co nejširší míru přezkumu ochrany práv odsouzených Ústavním soudem, neboť všechna dílčí práva a principy rozhodování (procesní i hmotněprávní) dovozuje přímo z ústavního pořádku. Druhý přístup buď omezuje rozsah přezkumu ochrany práv odsouzených ze strany Ústavního soudu (z důvodu jeho speciálního ústavního postavení), anebo přímo považuje rozsah těchto práv za menší (z důvodu specifické povahy institutu podmíněné propuštění). Pro nedostatek lepšího (ustáleného) pojmenování budu první přístup nazývat maximalistický a druhý minimalistický.

Rovněž považuji za nutné zdůraznit, že žádný z obou přístupů netvoří jedolný proud, nýbrž jsou i v rozhodovací praxi spíše spektrem názorů. Ne každý maximalista musí sdílet všechny maximalistické judikатурní závěry. Přesto však tato spektra názorů budou podle mého názoru sdílet jedno ze dvou obecných ústavních východisek, která uvedu v další části článku. V nutně zestručněném popisu výsledků mnoha desítek rozhodnutí může popis obou pojetí vyznít v některých částech stroze, až dogmaticky primitivně. Osobně však obě pojetí (s podrobnou argumentací) považuji za ústavně konformní přístupy. Jejich stručný popis tedy na žádném místě nemá představovat zjednodušující parodii.

Pro ukázkou konkrétních rozporů jsem se rozhodl vybrat tři dílčí, nejčastěji řešená témata při posuzování ústavních stížností z této oblasti. Jde zaprvé o rozsah diskreční pravomoci trestních soudů, zadruhé o subjekt a rozsah břemene tvrzení a břemene dokazování a zatřetí o principy hodnocení provedených důkazů.

Zajímavých otázek, v nichž panuje (alespoň potenciálně) rozkol, se samozřejmě nabízí víc. Jako příklad lze uvést otázku, zda existuje ústavní právo na individuální podmíněné propuštění (respektive na vyhovění podané žádosti). Tu však považuji spíše za otázku terminologickou (či definiční), do níž navíc vstupují i jiné než právní argumenty.²¹ Problematické aspekty judikatury, která se k tomu kusým způsobem vyjadřuje, popsala již Alžběta Jakoubková.²² Další potenciálně rozporuplnou (a ústavněprávně zajímavou) otázkou je právo na existenci institutu podmíněného propuštění jako takového. S výjimkou doživotně odsouzených, u nichž by se výkon trestu bez možnosti propuštění rovnal „sociální popravě“²³ a jimž tedy musí právní úprava dávat reálnou možnost být propuštěn,²⁴ je tato otázka řešena v judikatuře Ústavního soudu zdánlivě rozporně.²⁵ V rozhodovací praxi šlo však doposud vždy pouze o otázku teoretickou, neboť Ústavní soud nebyl

²¹ Například zastánci maximalistické doktríny mohou ve snaze ohradit se proti nařízení, že aktivisticky „vytváří“ nové ústavní právo, tvrdit, že takové právo neexistuje, ač jej kontextuálně prakticky dovozují „cestou“ ochrany jiných práv.

²² JAKOUBKOVÁ, A. Existuje ústavně zaručené právo na podmíněné propuštění. *Právo21* [online], dne 2. 2. 2022. Dostupné z: <https://pravo21.cz/pravo/existuje-ustavne-zarucene-pravo-na-podminene-propusteni/#_ftnref2>.

²³ Viz usnesení sp. zn. I. ÚS 2853/08 ze dne 12. 2. 2009.

²⁴ Rozsudek ESLP ve věci *Vinter a další proti Spojenému království* ze dne 9. 7. 2013 (stížnosti č. 66069/09, 130/10 a 3896/10).

²⁵ Na jedné straně existují rozhodnutí, podle nichž nemusí být neexistence institutu podmíněného propuštění v rozporu s principy demokratického právního státu (viz např. usnesení sp. zn. IV. ÚS 1114/15 ze dne 12. 5. 2015 nebo usnesení sp. zn. I. ÚS 1417/16 ze dne 19. 7. 2016), na druhé straně pak řada výše uvedených nálezů a jiných rozhodnutí dospívá k závěru, že odsouzený nesmí být zbaven práva na naději svázanou s nápravnou funkcí trestu (mimo již uvedené nálezy viz dále např. usnesení sp. zn. IV. ÚS 3305/17 ze dne 28. 11. 2017 nebo nález sp. zn. Pl. ÚS 8/16 ze dne 19. 12. 2017).

konfrontován se situací, v níž by zákonodárce *ex lege* znemožnil podmíněné propuštění, třeba i jen u skupiny odsouzených. V účinné právní úpravě je taková překážka popsána pouze v § 91 odst. 5 trestního zákoníku,²⁶ který by podle mého názoru neobstál v přezkumu u Ústavního soudu z výše popsaných důvodů.²⁷ V právních realitách České republiky však nebylo toto ustanovení zřejmě doposud aplikováno. Z toho důvodu považuji i otázku ústavní nutnosti existence institutu podmíněného propuštění pro účely tohoto článku za nezajímavou.

2.1 Šíře diskreční pravomoci soudů

Prvotní judikатурní rozkol vyvstává v samotné klíčové (meta)otázce, za jakých podmínek může soud zamítnout žádost o podmíněné propuštění. Zde se Ústavní soud rozdílně (přínejmenším nepřímo) vyjadřuje k povaze tohoto institutu, který je jedním z definujících trestní politiky státu. Jde o samotný rozsah diskreční pravomoci soudu, vyjádřené v zákoně slovy „může propustit“. Na jednu stranu veškerá judikatura Ústavního soudu opakuje tezi, že neexistuje ústavní právo na vyhovění žádosti o podmíněné propuštění.²⁸ Na druhé straně je však částí judikatury zpochybněn závěr, že soud nikdy nemá povinnost propustit odsouzeného na svobodu.

Podle maximalistického pojetí je jediným ústavně konformním výkladem nahrazení pojmu „může“ pojmem „musí“, splní-li odsouzený tři výše uvedené podmínky. V takové situaci je v právním státě nezbytné, aby odsouzený nebyl nadále podroben výkonu trestu odnětí svobody.²⁹ Kromě principů právního státu (zákaz libovůle a rovnost před zákonem) by opačný postup odporoval principu proporcionality omezení osobní svobody, který soudy musí respektovat, rozhodují-li v řízení, jehož předmětem je osobní svoboda. Takovým řízením je i rozhodování o žádosti o podmíněné propuštění.³⁰ Maximalistické pojetí tak zásadně vylučuje širokou diskreci soudů u tak významné hodnoty jako je osobní svoboda, která je východiskem většiny ostatních ústavních práv. U soudů platí nemožnost takové diskrece tím spíše, že jsou ústavně pověřenými ochránci základních práv a svobod (čl. 4 Ústavy). Konečně maximalistické pojetí zdůrazňuje, že široká diskreční pravomoc rozhodujících soudů odporuje smyslu a fungování podmíněného propuštění, jak je popsáno v odborné literatuře.³¹ Možnost nepropustit prokazatelně napraveného odsouzeného neplní žádný legitimní účel, kterým by bylo možné omezení osobní svobody vyvážit.

Minimalistické pojetí naopak klade důraz na povahu institutu podmíněného propuštění jako ukázkového *beneficia* zákonodárce, jehož provedení bylo svěřeno soudům. Ty ale v daném řízení nerozhodují o základních právech odsouzeného, a tudíž není předmět řízení, nad nímž by Ústavní soud držel ochrannou ruku. Předmětem řízení není omezení

²⁶ Druhá věta § 91 odst. 5 trestního zákoníku uvádí: „Opětovné podmíněné propuštění z výjimečného trestu odnětí svobody na doživotí není možné.“

²⁷ Ačkoliv by nepochybně krajně minimalistická doktrína našla argumenty pro jeho ústavní konformitu. Reálnou možnost propuštění (kterou požaduje ESLP) může poskytovat např. existence institutu prezidentské milosti, hojně v praxi využívané u starých, nemocných vězňů.

²⁸ Tento závěr uvádějí i všechny výše uvedené nálezy.

²⁹ Viz zejména bod 12 nálezu sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018 nebo bod 18 nálezu sp. zn. III. ÚS 1873/21 ze dne 14. 9. 2021.

³⁰ Viz bod 11 nálezu sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018 nebo bod 20 nálezu sp. zn. IV. ÚS 575/21 ze dne 13. 7. 2021, přínejmenším v procesních náležitostech řízení dovodil totožný závěr i nálezu sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011.

³¹ Podrobně zejména nálezu sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018.

osobní svobody odsouzeného (to byl původní rozsudek)³² a záruky dovozené z čl. 8 odst. 2 Listiny (a čl. 5 Úmluvy) se na toto řízení nevztahují.³³ Neexistuje nárok (a tím méně ústavní) být podmíněně propuštěn, bez ohledu na splnění jakýchkoliv zákonných podmínek.³⁴ Nenárokové beneficium se nemůže skrze soudní rozhodování „povýšit“ v individuální vymahatelné právo. Právo na podmíněně propuštění nevyplývá ani z Úmluvy, naopak Evropský soud pro lidská práva se zásadně stížnostmi z této oblasti vůbec meritorně nezabývá, s výjimkou lidskoprávně specifických případů.³⁵ Výklad oprávnění soudu („může propustit“) je třeba vykládat jako širokou diskreční pravomoc soudů, zákonodárcem jim svěřenou, přičemž neexistuje situace, v níž by soudy měly povinnost odsouzeného propustit. Skutečnost, že soud se nedokáže vyvarovat ústavních nedostatků svého rozhodnutí (např. rozhodovat nediskriminačně v souladu s čl. 3 odst. 1 Listiny, své úvahy řádně odůvodnit, respektovat náboženskou a ideologickou neutralitu státu atd.), nemá na právní postavení odsouzeného žádný vliv, jakkoliv se může projevit jinde (např. v kárném řízení proti soudci). Vzhledem k tomu, že zamítnutím žádosti o podmíněně propuštění nelze situaci odsouzeného jakkoliv zhoršit,³⁶ měly by všechny vyhovující nálezy Ústavního soudu zůstat v akademické rovině. Nadto subtilní hodnocení kritérií (jako je proporcionalita) není v dané věci namístě ani s ohledem na princip dělby moci. Přestože názory odborníků nemusí např. v otázce přiměřenosti vždy odpovídat vůli zákonodárce, je zakotvení funkční trestní politiky státu právě jeho odpovědností.³⁷ Umírněnější minimalistické pojetí se nebrání vyhovujícím nálezům z procesních důvodů či důvodů zjevné chyby nebo nelogičnosti,³⁸ jimiž je obecným soudům dána možnost zjevné nedostatky napravit, obvykle bez promítnutí do výsledku řízení (jde o tzv. nálezy „znovu ale lépe“).

Při své široké diskreční pravomoci mohou soudy (bez jakéhokoliv ústavního pochybení) žádost zamítnout navzdory splnění všech tří zákonných podmínek. Důvodem pro nepropuštění „dokonalého“ vězně může být například nutnost obsadit pracovní místa sloužící k řádnému fungování vězeňství³⁹ (vězňům lze uložit výkon prací v souladu s čl. 9 odst. 2 Listiny) nebo obtížně zvládnutelná hygienická situace v důsledku epidemie (ať už ve vězení nebo venku). Dalším hypotetickým důvodem můžou být dlouhodobé následky trestného činu na oběť a její okolí,⁴⁰ které by v očích soudu bránily předčasnému ukončení trestu. Hraničním důvodem (částečně souvisejícím s možností poskytnout záruky vedení řádného života) může být například nepříznivá kriminální situace ve státě, který nezvládá zločin a dohled nad propuštěnými ukočírovat. Z maximalistického hlediska by všechny uvedené důvody byly nepřijatelné.

³² Viz nález sp. zn. III. ÚS 1698/14 ze dne 10. 1. 2017 (autor článku v řízení působil jako asistent soudce zpravodaje).

³³ Viz usnesení sp. zn. IV. ÚS 528/17 ze dne 11. 4. 2017 nebo usnesení sp. zn. III. ÚS 2160/18 ze dne 12. 3. 2019.

³⁴ Viz např. usnesení sp. zn. IV. ÚS 2655/11 ze dne 7. 11. 2011 nebo usnesení sp. zn. III. ÚS 2891/16 ze dne 20. 9. 2016 (autor článku v řízení působil jako asistent soudce zpravodaje).

³⁵ Nejznámější je rozsudek *Vinter a další proti Spojenému království* ze dne 9. 7. 2013 (stížnosti č. 66069/09, 130/10 a 3896/10), v němž ESLP dovodil nepřipustnost právní úpravy, která *ex lege* znemožňuje doživotně odsouzené osobě domáhat se podmíněného propuštění.

³⁶ Viz nález sp. zn. Pl. ÚS 36/17 ze dne 19. 6. 2018.

³⁷ Viz nález sp. zn. III. ÚS 1698/14 ze dne 10. 1. 2017.

³⁸ K tomuto závěru dospěla historicky drtivá většina judikatury Ústavního soudu; toliko jako příklad lze zmínit např. usnesení sp. zn. I. ÚS 1011/18 ze dne 17. 4. 2018, usnesení sp. zn. III. ÚS 2942/17 ze dne 20. 3. 2018.

³⁹ Taková možnost se vzhledem ke krizové situaci ve zdravotnictví nabízela např. u nedávno propuštěného MUDr. Davida Ratha.

⁴⁰ Jsou známé případy, kdy se až několik let po vraždě potomka jeho rodiče v důsledku psychických obtíží rozvedli a jeden z nich následně spáchal sebevraždu.

2.2 Břemeno tvrzení a dokazování

Jak lze dovodit z roztržité rozhodovací činnosti, zákon jednoznačně neurčuje, kdo je povinen (ne)naplnění podmínek pro podmíněné propuštění tvrdit a kdo a jak má povinnost je prokázat.⁴¹ Zde je patrný rozdíl oproti hlavnímu líčení, pro které platí jak povinnost dokazovat vinu státního zástupce, tak i povinnost soudu zjistit skutkový stav (§ 2 odst. 5 trestního řádu). Ani v judikatuře Ústavního soudu nejsou tyto otázky přímo zodpovězeny. A závěry nepřímé jsou i v této oblasti protichůdné. To je základní nedostatek celého systému, neboť odsouzení při podávání žádostí, mezi nimiž mají nejméně šestměsíční nucené pauzy,⁴² jednoznačně nevědí, jaké druhové okolnosti musí tvrdit a prokazovat oni a jaké stát. Hodnotově přitom vůbec nejde o banální otázku, neboť je spojená s odpovědností za důsledky naplnění smyslu resocializace a v jistém smyslu rovněž (ne)propuštění odsouzeného. Příliš striktní nebo příliš formální (obecná) pravidla mohou vést k podkopávání účelu institutu podmíněného propuštění, ať už je podle toho kterého pojetí účel jakýkoliv. Není přitom v praxi vůbec zřídka, že soudy žádosti zamítají právě s tím, že odsouzený něco neprokázal nebo nedoložil (například příslib zaměstnání).

Z logiky přísné aplikace proporcionality omezení osobní svobody (vyžadující mimo jiné nezbytnost jeho pokračování) by to měl být stát (zřejmě státní zástupce), který je okamžikem podání žádosti o podmíněné propuštění povinen tvrdit a prokázat, že odsouzeného je nutné ponechat za mřížemi.⁴³ V případě neunesení kteréhokoli z těchto břemen by šel odsouzený domů.⁴⁴ Ve své judikatuře Ústavní soud doposud takto maximalistický postoj řízení o podmíněném propuštění explicitně nevyjádřil. Vyhovujícími nálezy se však jako stříbrná nit táhnou závěry zpochybňující pojetí opačné. Již v prvním nálezu sp. zn. III. ÚS 611/2000 ze dne 22. 3. 2001 Ústavní soud trestním soudům vytkl, že rozhodly na základě nedostatečně zjištěného skutkového stavu a nerozhodovaly podle stavu věci ke dni rozhodnutí. Hluběji tyto závěry rozvedeny bohužel nejsou,⁴⁵ je však zcela zřejmé, že dané řízení Ústavní soud neposuzoval optikou (ne)unesení důkazního břemene ze strany odsouzeného. Obdobný závěr, rovněž nerozvedený, zopakoval i nálezy sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011. Teprve nálezy sp. zn. I. ÚS 2201/16 ze dne 3. 1. 2017 uvedené teze rozvedl a stanovil soudům ústavní povinnost opatřit „*dostatek aktuálních skutkových podkladů, z nichž by bylo možno s co nejvyšší mírou pravděpodobnosti usoudit, zda a případně nakolik dosavadní výkon trestu splnil u odsouzeného svůj předpokládaný účel*“. Tím je zcela nepochybně část důkazního břemene přinejmenším odňata z beder odsouzeného. V krajní maximalistické pozici by pak nesplnění povinnosti opatření důkazů (v neprospěch odsou-

⁴¹ Toliko pro úplnost uvádím, že prokázáním mám na mysli striktně procesní povinnost účastníka řízení. Přímou § 88 trestního zákoníku hovoří o „prokázání polepšení“, jde však podle mého názoru o odlišnou (hmotněprávní) povinnost, nikoliv vyjádření procesního důkazního břemene.

⁴² Viz poslední věta § 331 trestního řádu.

⁴³ První věta § 2 odst. 5 trestního řádu se neomezuje pouze na rozhodování o vině.

⁴⁴ Jde o myšlenku, na níž je založeno například norské trestní právo, proslavenou v této souvislosti v případě teroristy A. B. Breivika. Ten byl odsouzen k trestu „*preventive detention*“ (česky preventivní detence, norský *Forvaring*) na maximální dobu 21 let podle § 43 norského trestního zákoníku [anglicky *Norwegian Penal Code*, norský *Lov om straff (straffeloven)*]; v obou jazycích dostupný online z: <<https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-05-20-28>>. Aby bylo možné držet odsouzeného v nápravném zařízení déle, musí být státním zástupcem nejpozději tři měsíce před uplynutím této doby podána žádost o prodloužení (*extensive application*), které nesmí být delší než pět let. Poté však může být podána znovu.

⁴⁵ Není tedy zřejmé, zda Ústavní soud, stručně řečeno, zapověděl používání starých znaleckých posudků, anebo implicitně nařídil vypracovat posudky nové. Úbpec pak není zřejmé, jak se tyto možné interpretace mají projevit na výsledku řízení.

zeného) znamenalo povinnost soudu odsouzeného propustit. Doposud však byly veškeré nálezy zabývající se oblastí důkazního břemene a rozsahu provedených důkazů koncipovány ve stylu „znovu a lépe“. Stanoví-li stát odsouzenému fakticky neunesitelné důkazní břemeno, poruší tím jak princip proporcionality omezení osobní svobody, tak především účel podmíněného propuštění, jako reálně dosažitelného výsledku resocializace.⁴⁶

V minimalistickém pojetí je žádající odsouzený v roli žalobce, který musí řádně tvrdit a prokázat naplnění podmínek pro své propuštění. Legitimitu této pozice potvrdí i mírnější zastánci maximalistického pojetí s tím rozdílem, že předmětem dokazování bude podle nich (ne)zbytnost dalšího trvání odnětí svobody. Naproti tomu podle minimalistického pojetí bude unesení obou břemen otevřením k širším diskrečním úvahám soudu (viz výše). Toto pojetí je v judikatuře Ústavního soudu obsaženo poměrně často. Je úkolem odsouzeného prokázat zbytnost dalšího trestu a jde mu zcela k tíži, pokud se mu to nepodaří.⁴⁷ Obě břemena jsou pak u každého odsouzeného odlišně zatěžující a obtížné, které jsou s jejich unesením spojeny, jsou rovněž odpovědností odsouzeného, neboť se do ztížené situace dostal sám.⁴⁸ Tím Ústavní soud legitimizoval mnohem složitější důkazní situaci například u recidivistů, ale rovněž u cizinců s trestem vyhoštění.⁴⁹ Ani krajně minimalistická judikatura by zřejmě nešla tak daleko, aby nutila odsouzeného obstarat si kupříkladu vlastního tlumočníka, avšak splnění povinností opatření úředních listin z domovské země by zřejmě požadovala.

2.3 Hodnocení důkazů

Není-li úplně zřejmé, kdo jaké skutečnosti prokazuje, zůstává podle mého názoru ještě více nejasné, jak může soud zjištěné okolnosti ústavně konformním způsobem hodnotit. To se týká nejen zjištěných skutečností v souhrnu, nýbrž i dílčích jednotlivostí. Proto nejprve uvedu rozporné judikaturní závěry, týkající se hodnotících povinností soudu obecně, načež je pro lepší pochopení demonstruji na případu jedné (zřejmě nejčastěji problematicky hodnocené) konkrétní skutečnosti.

Obecně nerozporovanou skutečností je, že v řízení o podmíněném propuštění platí rovněž zásada volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 trestního řádu). Pro nadnesenou otázku je nutné rozlišovat hodnotící úvahy soudů k podmínce polepšení odsouzeného (tzv. druhé podmínce) a k podmínce očekávání vedení řádného života (tzv. třetí podmínce). U tzv. druhé podmínky úvahy soudu představují ryzí „uzavřené“ hodnocení minulosti odsouzeného. Jedná se tedy o rozhodování připodobnitelné k hlavnímu líčení, jehož předmětem je již ukončený soubor chování, které soud hodnotí podle kritéria prokázání polepšení. Naproti tomu u tzv. třetí podmínky soudy hodnotí pravděpodobnou budoucí prognózu života odsouzeného, avšak pochopitelně rovněž z poznatků o jeho minulosti. Z podstaty věci dospívá soud k pravděpodobnostním (a tedy fakticky předsudečným) závěrům. Svou povahou jde tedy o jakési „kvazivazební“ rozhodování, v němž soud na základě

⁴⁶ Viz náleží sp. zn. I. ÚS 2201/16 ze dne 3. 1. 2017.

⁴⁷ Viz např. usnesení sp. zn. IV. ÚS 1693/16 ze dne 12. 9. 2017, usnesení sp. zn. III. ÚS 1455/17 ze dne 30. 5. 2017 (autor článku v řízení působil jako asistent soudce zpravodaje) nebo usnesení sp. zn. II. ÚS 2992/17 ze dne 23. 1. 2018.

⁴⁸ Viz např. usnesení sp. zn. IV. ÚS 2317/21 ze dne 5. 10. 2021 nebo usnesení sp. zn. IV. ÚS 2215/21 ze dne 26. 10. 2021.

⁴⁹ Viz usnesení sp. zn. III. ÚS 1403/16 ze dne 7. 7. 2016 (autor článku v řízení působil jako asistent soudce zpravodaje) nebo náleží sp. zn. II. ÚS 810/18 ze dne 18. 6. 2019.

zpravidla stručných a nezřídka formálních poznatků odhaduje riziko propuštění stěžovatele na svobodu. Významnost rozdílu mezi oběma druhy uvažování, jakož i zevrubný rozbor ústavně konformního hodnocení jednotlivých druhů důkazů, provedl Ústavní soud zatím jen v nálezu sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018. Ani v něm však podle mého názoru úplně nereflektoval argumentace předchozí (odlišné) judikatury.

Nevyjasněná napříč judikaturou zůstává otázka, zda z ústavního pořádku vyplývá nějaká obecnější metoda souhrnného hodnocení zjištěných skutečností. Zatímco maximalisté se budou více či méně přiklánět k aplikaci pravidla *in dubio pro reo*, nepochybně při hodnocení věcí minulých (polepšení se), vyváženěji u prognostiky (u očekávání vedení řádného života). Vycházejíce přitom z teze, že podmíněné propuštění musí být reálně dostupné každému odsouzenému, budou se bránit uplatňování jakýchkoliv obecných nebo dokonce systémových překážek, které by měly propuštění bránit. Totéž platí obdobně u skutečností, které odsouzený (již) nemůže změnit. Jednoduše řečeno, odsouzený by měl být (ne)propuštěn pouze na základě jeho vlastního jednání ve výkonu trestu, kde lze plnohodnotně naplnit proces resocializace.⁵⁰ Nelze uplatňovat stereotypy či domněnky. A přestože u stanovení prognózy budoucího života jde o rozhodování pravděpodobnostní, je podle maximalistů důležité klást důraz na možnost dokončení převýchovy pachatele na podmíněné svobodě, kdy nad ním po určitou dobu visí pověstný Damoklův meč.⁵¹ Z principu obecné dostupnosti podmíněného propuštění lze pak zřejmě dovodit závěr, že propuštění je namístě tam, kde odsouzený „dělá, co může“. Vyčerpali-li své možnosti prokázání nápravy, nelze mu klást k tíži (zamítnout jeho žádost) to, že neudělal více. Naopak skutečnost, že odsouzený není propuštěn při maximální snaze prokázat polepšení, může vést k negativnímu obratu v procesu resocializace.⁵² V případě, že odsouzený neudělal vše, co mohl, má jej soud poučit, co více může udělat pro příště.⁵³

S ohledem na výše uvedené nepřekvapí, že minimalistické pojetí klade důraz na odpovědnost odsouzeného za prokázání polepšení a zejména poskytnutí záruk ohledně budoucího života. Nedokáže-li to (bez ohledu na důvod), dobrodiní podmíněného propuštění se mu nemá dostat. Na rozdíl od striktního minimalistického pojetí, které umožňuje hodnocení důkazů v duchu „v pochybnostech v neprospěch odsouzeného“, lze v judikatuře Ústavního soudu spíše najít umírněný přístup, který klade důraz na vyvážené hodnocení provedených důkazů.

2.4 Hodnocení trestní minulosti odsouzeného

Uvedené obecnější doktrinární rozpory jsou zřejmě nejvíce patrné v odlišném přístupu při hodnocení tzv. trestní minulosti odsouzeného před nástupem do výkonu trestu (respektive právní mocí odsuzujícího rozsudku). Toto téma se již stalo leitmotivem rozhodovací činnosti Ústavního soudu, inspirujícím největší množství vyhovujících nálezů v oblasti podmíněného propuštění. Zejména podmíněné propuštění násobných recidivistů je jednou ze zlomových hodnotových otázek, rozdělující soudce do obou kategorií.

⁵⁰ Obdobně nálezu sp. zn. II. ÚS 4022/18 ze dne 30. 7. 2019.

⁵¹ Viz již nálezu sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011.

⁵² Tento aspekt rozhodování uvádí např. nálezu sp. zn. III. ÚS 1873/21 ze dne 14. 9. 2021, nálezu sp. zn. IV. ÚS 1804/21 ze dne 26. 10. 2021 nebo nálezu sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018.

⁵³ Viz např. nálezu sp. zn. III. ÚS 1711/21 ze dne 31. 8. 2021 nebo nálezu sp. zn. III. ÚS 1873/21 ze dne 14. 9. 2021.

Maximalistické pojetí (v praxi odstartované výše zmíněným nálezem sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011) klade důraz na chápání každého výkonu trestu odnětí svobody jako nové šance. Ne snad, že by předchozí trestancovy hříchy byly zapomenuty, ale samy o sobě nemohou být důvodem, pro který nebude odsouzený podmíněně propuštěn. Nesvědčí totiž nikterak o jeho nápravě a úspěchu resocializace, neboť je žádným (ani ideálním) chováním nelze změnit. Až ve výkonu trestu probíhá podstata nápravného procesu a práce s tím, co odsouzeného přivedlo na šikmou plochu. V minulém, předvězeňském (nebo dokonce raně vězeňském) životě je třeba hledat především odpovědi na otázku, z jakého důvodu se pachatel dopustil trestné činnosti. A teprve od okamžiku nástupu do vězení se píše příběh snažení o jeho možné propuštění odstraňováním nalezené subjektivní příčiny páchaní trestné činnosti.⁵⁴ Nelze tedy v samotné kriminální minulosti hledat hlavní důvody pro trvání odnětí svobody. Logické spojení chápání výkonu trestu jako procesu nápravy každého odsouzeného a účelnosti vyměřeného trestu vede k nutnosti dát zásadně startovní čáru pro závod o podmíněně propuštění vždy na první den výkonu trestu odnětí svobody. Takové krajní maximalistické pojetí však může narážet na znění zákona, jehož doslovnou závaznost doposud Ústavní soud nezpochybnil.⁵⁵

Implicitně stvrdila uvedenou doktrínu „nové šance“ část rozhodovací praxe teprve nedávno. Jakkoliv se jazyk výše uvedených nálezů příliš neliší, případy, v nichž se tato judikatura uplatňuje, jsou velmi pestré skutkovými okolnostmi. Zatímco ještě nálezem sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011 bylo vyhověno stěžovateli, jemuž soudy přičetly k tíži toliko způsob spáchání trestného činu, pro nějž byl t. č. uvězněn, nálezem sp. zn. I. ÚS 2201/16 ze dne 3. 1. 2017 bylo vyhověno recidivistovi s osmi záznamy v Rejstříku trestů a dvěma podmíněnými propuštěními, při nichž se ani v jednom případě neosvědčil. A nálezem sp. zn. IV. ÚS 575/21 ze dne 13. 7. 2021 bylo s podobnými závěry vyhověno stěžovateli, který měl v Rejstříku trestů 24 záznamů. Je tedy zřejmé, že přinejmenším část judikatury se vydala maximalistickým směrem. Předchozí opakovaná selhání v pokusu o nápravu pachatele stejnými prostředky nemohou podle ní být hlavním důvodem pro nepropuštění jakéhokoliv odsouzeného.

Pro úplnost doplním, že jakkoliv považují samotnou maximalistickou doktrínu za ústavně udržitelnou, praxi Ústavního soudu, podle níž je striktní přihlídnutí k trestní minulosti odsouzeného porušením čl. 40 odst. 5 Listiny,⁵⁶ považují za odporující obecně uznávaným výkladovým metodám ústavního práva.⁵⁷ Uvnitř samotné judikatury Ústavního soudu byla tato praxe zpochybněna přímo dvěma nedávnými disenty soudce Jana Filipa,⁵⁸ nepřímo pak v některých nálezech a řadě usnesení.⁵⁹

⁵⁴ Viz zejména nález sp. zn. II. ÚS 482/18 ze dne 28. 11. 2018.

⁵⁵ Jednak soud má podle § 88 odst. 1 trestního zákoníku sledovat polepšení odsouzeného „po právní moci rozsudku“ a nikoliv až ve výkonu trestu. V případech pachatelů zločinu dává § 88 odst. 3 trestního zákoníku navíc soudu povinnost přihlídnout (formulací „soud přihlédně“) k tomu, zda odsouzený včas nastoupil k výkonu trestu.

⁵⁶ Čl. 40 odst. 5 Listiny uvádí: „Nikdo nemůže být trestně stíhán za čin, pro který již byl pravomocně odsouzen nebo zproštěn obžaloby. Tato zásada nevyklučuje uplatnění mimořádných opravných prostředků v souladu se zákonem.“

⁵⁷ Podrobněji jsem se tímto tématem zabýval in KILIAN, P. – NOVÁK, J. Analýza vybraných nedostatků judikatury Ústavního soudu při aplikaci institutu podmíněného propuštění. *Trestněprávní revue*. 2020, č. 1, s. 20.

⁵⁸ K nálezu sp. zn. IV. ÚS 575/21 ze dne 13. 7. 2021 a k nálezu sp. zn. IV. ÚS 1804/21 ze dne 26. 10. 2021. Toliko implicitně lze totožný závěr dovodit i z disentů soudce Josefa Fialy ke stejným nálezům.

⁵⁹ Viz nález sp. zn. I. ÚS 2201/16 ze dne 3. 1. 2017 nebo např. usnesení sp. zn. III. ÚS 2985/18 ze dne 27. 11. 2018 a usnesení sp. zn. III. ÚS 259/18 ze dne 30. 8. 2018.

Minimalistická doktrína považuje zohlednění trestní minulosti odsouzeného za obecně ústavně konformní postup,⁶⁰ a to především z důvodu zákonem dané široké diskrece soudů (viz výše). Ústavně konformně odsouzená osoba má zásadně povinnost vykonat celý trest odnětí svobody, přičemž jeho nezkrácení je ústavně konformní nejen pro jakékoliv její chování (podle principu zavinění), nýbrž i pro její subjektivní vlastnosti (psychologický profil) či dokonce objektivní okolnosti (probíhající pandemie, zvýšená kriminalita). Na pomezí obou pojetí by pak zřejmě stála původní hlavní myšlenka (*ratio decidendi*) nálezu sp. zn. III. ÚS 1735/10 ze dne 12. 5. 2011, podle níž nelze zamítnutí žádosti odůvodnit okolnostmi trestného činu, za jehož spáchání nyní odsouzený vykonává trest.

3. Ústavní východiska obou doktrín

Na tomto místě se pokusím shrnout výše uvedené projevy obou možných pojetí do ucelenějších doktrínálních shrnutí s uvedením jejich ústavních východisek. Jak je snad již patrné z výše uvedeného, judikatura Ústavního soudu v oblasti podmíněného propuštění nebývá obohacena obsáhle vyargumentovanými doktrínálními ukotvenými svých závěrů. Pospojovat tyto závěry do ucelené doktríny vyžaduje jistou míru dohadů nad jejich kontextuálním smyslem. V následujících řádcích se tedy budu částečně pohybovat v právníkům tak nemilému (a smyslu práva jako celku možná odpornému) prostoru „mezi řádky“. Pro zjednodušení textu a zvýraznění hodnotových rozdílů popíšu zejména nekompromisní pozice obou doktrín, vědom si skutečnosti, že ty v praxi nemusí mít drtivou většinu zastánců.

3.1 Maximalistická doktrína

Východiskem doktríny maximalistů je důsledné naplnění a ochrana principu proporcionality, v českém ústavním právu dovozovaného zejména z čl. 4 Listiny. Ten je předním ústavním limitem každého omezení osobní svobody podle čl. 8 Listiny jakožto podmínky plnohodnotné realizace ostatních ústavních práv. Podle maximalistické doktríny však nekončí uplatnění principu proporcionality uložením zákonného trestu podle čl. 39 Listiny, nýbrž stát musí průběžně proporcionalitu (podle kritérií vhodnosti, potřebnosti a vyváženosti) odnětí svobody zkoumat. Jednoznačným impulsem pro takové zkoumání je žádost odsouzeného o podmíněné propuštění. Na jejím základě se pak vede řízení, v němž se rozhoduje o osobní svobodě odsouzeného, a tedy se v něm uplatní přinejmenším srovnatelné procesní záruky jako v řízení podle čl. 5 Úmluvy. Princip proporcionality logicky prozáří rovněž do stanovení důkazního břemene a hodnocení (ne)provedených důkazů. Vzhledem k tomu, že rozhodování o podmíněném propuštění provádí soudy, musí přitom nejen maximálně respektovat a chránit základní práva a svobody (čl. 4 Ústavy), nýbrž i respektovat všechny obecně závazné principy materiálního právního státu podle čl. 1 Ústavy (rovnost před zákonem, zákaz libovůle, zákaz diskriminace, princip subjektivní odpovědnosti). Nadto může omezení osobní svobody trvat pouze tehdy, plní-li nadále nějaký legitimní cíl, zejména úspěšnou resocializaci odsouzeného. Takový stav musí soudy

⁶⁰ Mezi mnoha usneseními lze zmínit např. usnesení sp. zn. III. ÚS 1363/17 ze dne 18. 7. 2017 nebo usnesení sp. zn. I. ÚS 2018/18 ze dne 7. 8. 2018.

řádně zjistit a popsat. Výslednicí jejich hodnotícího procesu je závěr o nápravě pachatele (která má být dokončena hrozbou návratu do vězení), kterého je (ne)zbytné dále držet za mřížemi. Maximalistické pojetí tak pro výkon trestu zjevně hodnotově navazuje na tzv. relativní teorii trestu.⁶¹

3.2 Minimalistická doktrína

Minimalistické pojetí se vyznačuje jednak snahou omezovat zásahy Ústavního soudu do jednotlivých případů, jejichž výsledek je závislý na hodnocení často neprávních nuancí, jako je osobnost pachatele, jeho rodinné zázemí apod. V takové oblasti je výsledek řízení zásadně v kompetenci nezávislých soudů (čl. 82 Ústavy), které jsou lépe způsobilé zvážit tyto okolnosti v souladu se zásadou volného hodnocení důkazů, které oni bezprostředně a ústně provádí. Zejména však jsou minimalisté zastánci teze, že podmíněné propuštění není ústavněprávně relevantní institut. Ústavní pořádek jeho existenci nepředvídá, a tedy jej nijak neomezuje, nepřekročí-li meze dané jiným institutům. Jde tedy o „volné pole“ zákonodárce, který je za jeho fungování odpovědný (nejen právně, ale i politicky), protože do něj nemohou zasahovat soudy (včetně Ústavního) nad rámec ústavou svěřených (v daném případě spíše nesvěřených) pravomocí. Omezení pro jeho fungování nelze dovést ani z obecných ústavních principů. Ústavní pořádek stanovuje limity pro uložení trestu odnětí svobody (včetně principu proporcionality). Na „odpuštění“ trestu však nikdy neexistuje právní nárok. Vykonání řádně uloženého trestu nemůže být porušením práv odsouzeného (*a contrario* čl. 8 odst. 2 Listiny). Stát své důkazní břemeno o nutnosti omezení osobní svobody unesl v hlavním líčení. V extrémní pozici tohoto pojetí je podmíněné propuštění z ústavního hlediska na úrovni prezidentské milosti a tedy jakékoliv jeho soudní projednání s libovolným výsledkem nemůže porušit ústavní práva stěžovatele. Ani okolnost, že si soudce žádost o podmíněné propuštění ani nepřečte, případně jí zamítne s ústavně nepřijatelným odůvodněním (např. odkazem na rasu nebo náboženství odsouzeného), nepředstavuje porušení ústavních práv odsouzeného, neboť jím nebylo nijak zhoršeno jeho právní postavení. Nenárokový institut se nemůže k zevrubnému přezkumu před Ústavním soudem prodat žádnými „zadními dvířky“ ústavního pořádku. Úvahy v rozhodnutích Ústavního soudu mohou být vždy ryze akademické, neboť v žádné situaci nemůže jakákoliv aplikace ustanovení ústavního pořádku vést k propuštění odsouzeného na svobodu.

4. Možné příčiny rozkolu

V poslední části článku se pokusím stručně ještě popsat dvě mimoprávní (ve smyslu nestojících v pramenech práva) příčiny stavu dvoukolejné judikatury. Vycházet budu toliko z vlastního chápání judikatury a systému fungování trestní justice a veřejných projevů soudců Ústavního soudu vtělených v jejich rozhodnutích, která však doposud popisovaný nežádoucí stav dostatečně nereflektovaly.

První a asi nejdůležitější možnou příčinou je samotná povaha institutu podmíněného propuštění. V českém pojetí jde podle mého názoru o institut, který je netradiční nejen

⁶¹ Podrobně např. SOLNAŘ, V. – FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. – VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva. III. Tresty a ochranná opatření*. Praha: Novatrix, 2009, s. 14.

tím, že nemá jednoznačné hodnotové ukotvení, nýbrž ani jasný mocenský mechanismus (a odpovědnost) jeho provedení. Pro někoho je tak soudcovskou obdobou prezidentské milosti, pro někoho vězeňskou obdobou zaměstnavatelem schválené dovolené (bez předpokládaného návratu na pracoviště), pro jiného skládanou státní zkouškou z předmětu „zpátky na svobodu“ a podle jiných názorů jde o zásadně nezbytný logický krok mezi represivním vězením a obnovením svobodného života (s dluhy a „vymalovaným“ rejstříkem trestů). Ačkoliv se akademická literatura převážně kloní k jednomu „kriminálně politickému smyslu“ podmíněného propuštění (jakožto významného resocializačního nástroje),⁶² nejsou to akademici, kdo preskriptivně určuje povahu tohoto (pro společnost vždy zčásti riskantního) institutu. Nelze rovněž vyloučit, že převažující náhled na povahu podmíněného propuštění prochází během času významným vývojem.⁶³

V praxi se podmíněnému propuštění nevěnuje příliš velká pozornost. O žádostech odsouzených rozhoduje na okresních soudech hrstka soudců (a laických přísedících), a to pouze v okresech, kde se nachází věznice. Konečným rozhodnutím je rozhodnutí o stížnosti na úrovni krajských soudů, vydaných zpravidla v neveřejném zasedání. Již tento stav podle mého názoru nutně napomáhá k „rozjetí“ judikatury, neboť Nejvyšší soud v oblasti podmíněného propuštění vyvíjí minimální sjednocující rozhodovací činnost.⁶⁴ Dovolání není přípustné a pro ministry spravedlnosti není tato problematika zřejmě dostatečně atraktivní.⁶⁵ Tím se sjednocující funkce přesouvá nutně na Ústavní soud, což v oblasti ochrany ústavních práv není nikterak problematické. V případech podmíněného propuštění však výjimečnost (respektive beztvorost) daného institutu ještě nabobtnává tím, že není vůbec popsán v textu ústavních zákonů a lidskoprávních smluv a výkladově tak může být na ústavní úrovni pojat jakýmkoliv z výše uvedených způsobů. Tím nastává stav, kdy nejednoznačně pochopený institut v oblasti podústavního práva (jakož i mimoprávně) je poměrně zhusta „doplňován“ prostřednictvím interpretace textů, které o něm vůbec nehovoří (ani v kontextu). Ani to by samo o sobě nemuselo být v oblasti (textově úsporného) ústavního práva nic netradičního, avšak pouze za podmínky, že je tímto způsobem postupováno jednotně a předvídatelně.

Druhá z možných příčin souvisí s jednou z neblahých vlastností trestního práva jako celku, svádějícího jeho „uživatele“ (soudce, státní zástupce, policisty) k postupu zvanému v soudní hantýrce „*ad hocism*“. Trestní právo hmotné pracuje (zvláště z veřejnoprávních odvětví) asi nejvíce s kategoriemi, jinak tradičně zařazovanými do filosofických či etic-

⁶² Viz např. SOLNAŘ, V. – FENYK, J. – ČISAŘOVÁ, D. – VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva. III. Tresty a ochranná opatření*. Praha: Novatrix, 2009, s. 90, nebo MUSIL, J. *Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody – úvahy o rozhodování českých soudů*. In: TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, J. – GALOVCOVÁ, I. (eds). *Pocta Jiřímu Jelínkovi*. Praha: Leges, 2020, s. 237, nebo KALVODOVÁ, V. *Trest odnětí svobody a jeho výkon*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 144.

⁶³ Podobným vývojem prochází (respektive prošla) v minulosti řada jiných institutů, dříve považovaných za nenároková privilegia. Příkladem může být například státní občanství; viz ŠÍMÍČEK, V. – MOLEK, P. Udělování státního občanství – na cestě od milosti státu k soudně přezkoumatelnému správnímu uvážení. *Právník*. 2005, Roč. 144, č. 2, s. 137–156.

⁶⁴ Výjimkou je „osamocené“ stanovisko trestního kolegia ze dne 26. 3. 2015 sp. zn. Tpjn 308/2014. Nepřímo lze mezi sjednocující činnost zahrnout i občasné publikování rozhodnutí některého z krajských soudů ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu, např. usnesení Městského soudu v Praze ze dne 26. 2. 2018 sp. zn. 6 To 59/2018, publikované pod č. Rt 33/2018. Obě tyto výjimky se zabývají problematikou stanovení doby, kterou musí odsouzený vykonat, aby mohla být jeho žádost o podmíněné propuštění úspěšná.

⁶⁵ Jedinou obsahově relevantní výjimkou je rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 12. 2010 sp. zn. 4 Tz 67 2010 o stížnosti pro porušení zákona, týkající se rovněž „výpočtu“ doby, kdy je odsouzený oprávněn podat žádost o podmíněné propuštění.

kých oborů. Pojmy trestního práva (jako vina, zásluha, trest, náprava) mohou svádět řadu právníků k rozhodování *ad hoc*, podle okolností příběhu daného člověka, bez ohledu na možnost zobecnění jejich postupu. Mým úmyslem přitom není takový postup odmítnout jako nepřijatelný. Jistě lze argumentovat, že v bohaté (jak kvalitou, tak především kvantitou případů) praxi trestního práva nemusí „doktrinálně žádoucí“ postupy (např. výslovné odchýlení se od předchozí judikatury bez požadavku účastníků řízení) převážit nad mravní silou rozhodnutí. Složitou otázku, zda má soudce Ústavního soudu rozhodovat podle moudrosti jiných, anebo podle svojí vlastní, ponechávám v tomto článku stranou. Poukazuji pouze na to, že takový postup zákonitě povede k jisté (možná přijatelné) nepředvídatelnosti a nejednotnosti právní praxe. A zatímco se morálně hodnotově silné soudy dokáží s širokou mírou konzistence uplatnit v otázce viny, méně pak už v otázce trestu, v oblasti tak nejednoznačně chápaného institutu jako je podmíněné propuštění ztrácejí podle mého názoru mnohé ze svojí hodnotové síly a přesvědčivosti. Proto *ad hoc* přístup podle mého názoru může částečně přetrvat kupříkladu u konceptu tzv. extrémního rozporu v hodnocení důkazů (založeném vždy částečně na subjektivním vnímání dané věci),⁶⁶ nikoliv však u významných právních otázek, jako jsou metody hodnocení důkazů nebo šíře diskreční pravomoci.

Na úplný závěr vyvstává k zamyšlení úvaha, zda může popsaný neblahý stav pomoci napravit někdo jiný než samotný Ústavní soud. Nabízí se možnost legislativní změny (např. vyjasněním některých vágních pojmů). Ta však v sobě vždy nese riziko nových nedostatků, přičemž „ústavní principy“, jako doménu, na níž se Ústavní soud pohybuje, stejně nezmění. Tím spíše by taková novela neměla působit „konfrontačně“, ve snaze svázat neposlušný Ústavní soud, a to i pro uchování zdání jeho nepoddajnosti politickým tlakům. Jako další způsob možné nápravy se jeví doposud ne příliš prozkoumaný „justiční dialog“, v němž nižší soudy nepřímo argumentačně apelují na změnu (nebo vyjasnění) judikatury soudů vyšších. To se do určité míry již děje,⁶⁷ avšak zatím bez výsledku. Podle mého názoru by tak změna měla přijít primárně z Ústavního soudu samotného.

Závěr

V tomto článku jsem popsal projevy dvoukolejné judikatury Ústavního soudu a poukázal na její možné reálné dopady na životy všech dotčených a fungování podmíněného propuštění vůbec. Pokusil jsem se dokázat tezi, že v judikatuře Ústavního soudu existují dva protichůdné přístupy, které jsem pojmenoval maximalistický a minimalistický, s ohledem na rozsah poskytované ochrany právům odsouzených. Ukázalo se, že jde o rozpory týkající se přinejmenším mnoha desítek rozhodnutí, přičemž tento stav není Ústavním soudem doposud formálním způsobem reflektován. Podle mého názoru se však jednoznačně jedná o ústavněprávní nedostatek.

Jednotlivá rozhodnutí Ústavního soudu se zdánlivě vyhýbají výslovné konfrontaci s konkrétními závěry judikatury (zejména nálezové), pročež často užívají velmi obecných jazykových prostředků, z nichž nelze dovést mezi jednotlivými případy rozdíl, avšak zároveň lze snadno zaujmout stanovisko opačné. Některá usnesení připouští, že ani zjevně

⁶⁶ Viz např. bod 17 nálezu sp. zn. I. ÚS 1226/21 ze dne 24. 8. 2021.

⁶⁷ Viz pozn. č. 20.

právní závěry nelze zobecňovat a je třeba postupovat individuálně,⁶⁸ načež je jako důvod odmítnutí ústavní stížnosti, brojící proti pouhému přihlídnutí k bohaté trestní minulosti, uvedeno pouze to, že soud toto kritérium na rozdíl od jiných případů hodnotil „komplexně“, a tedy ústavně konformně. Další usnesení uvádí, že žádost odsouzeného byla ústavně konformně zamítnuta nejen s přihlídnutím k jeho trestní minulosti, nýbrž i proto, že jeho minulé trestná činnost se stupňovala.⁶⁹ Mým cílem zde není tato konkrétní usnesení⁷⁰ hanět, neboť jejich závěry považuji po obsahové stránce za ústavně konformní. Pokusil jsem se toliko upozornit na jednoznačný dlouhodobý trend, který neprospívá v praxi vůbec nikomu, včetně Ústavního soudu. V současné době je tak více než záhodno, aby Ústavní soud vyřešil daný problém sjednocujícím stanoviskem, které představí hlavně ostatním dotčeným osobám spolehlivý a jednoznačný ústavněprávní rámec rozhodování o podmíněném propuštění. Negativní důsledky trvání tohoto stavu jednoznačně převažují nad nedostatky opuštění v úvodu popsání rozcestí, ať už kterýmkoliv směrem.

⁶⁸ Viz např. usnesení sp. zn. II. ÚS 2390/21 ze dne 24. 11. 2021.

⁶⁹ Usnesení sp. zn. III. ÚS 2294/21 ze dne 14. 9. 2021, obdobně rovněž usnesení sp. zn. III. ÚS 3447/20 ze dne 11. 5. 2021.

⁷⁰ Více podobných příkladů uvádím pod pozn. č. 17–19.

Conditional Release on a Crossroad

Jiří Novák (<https://orcid.org/0000-0002-6336-5870>)

Abstract: The article considers two doctrinal directions in the case-law of the Czech Constitutional Court in the field of conditional release from prison. In the first part the author analyses the most important decisions (counting now in dozens) and their doctrinal conclusions. Following on that the author defends the argument that there are important contradictions in the case-law and tries to find their cause. Finally the author tries to “extract” the constitutional sources for both persisting doctrines and their incompatibility. The article also identifies problems arising from this situation and offers some possible solutions.

Keywords: conditional release, Czech Constitutional Court, judiciary, case-law, imprisonment, sentencing, constitutional rights